

Çağımızda Değer Kaymalarının Doğurduğu Sonuçlar ve Etik Kimliğin Korunması

Enver Uysal
Doç.Dr., U.Ü. İlâhiyat Fakültesi

Özet

Değer, ahlâk felsefesinin en önemli kavramlarından biridir. Değer, insan davranışlarının iyi mi, kötü mü olduğunu anlamak için başvurulan kriterdir. Şüphesiz insan bir değerler varlığıdır. Onun hayatını anlamlı kılan, sahip olduğu değerlerdir. Ancak, özellikle son yüzyılda değer yargılarımızda dikkati çeken değişimler ve bozulmalar yaşanmaktadır. Bu, büyük ölçüde dinî ve ahlâkî kimliğimizdeki kaymaların sonucudur. Bu çalışma, değer yargılarımızdaki iyileşmenin, dinî ve ahlâkî kimliğimizi koruma ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Abstract

Consequences of Ethical Values' Corruptions and Maintaining Ethical Identity

Value is one of the most important key terms of ethics. Value is also the criterion which is used to find out if the human behavior

is good or not. No doubt human beings consist of values. Things which make his/her life meaningful are values. However, in our century, changes and corruptions have been taking place in our moral values. The exact reason for this is the change on moral and religious identity. This article tries to prove that improvement in moral values has a strong relation with maintaining religious and moral identity.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, Etik, Değer, Kimlik, Etik Kimlik.

Key Words: Moral, Ethics, Value, Identity, Ethical Identity.

Değer, Ahlâk ve Etik Kimlik Kavramları

Önce “değer”, “ahlâk” ve “etik kimlik” kavramları üzerinde durmamız yerinde olacaktır:

Değer, ahlâk felsefesinin en merkezi kavramlarından biridir. İngiliz filozofu G. E. Moore değerini "tanımlanamaz bir şey" olduğunu söylemesine rağmen, ahlâk felsefesinde değer kavramı üzerine çok şey söylenmiştir. Değeri genel anlamda "davranışlarımızı determine eden, belirleyen ilke" olarak tanımlamak mümkündür.¹ Değer böyle tanımlandığında, bizim her davranışımızın mutlaka bir değerle ilişkili olduğu, başka bir deyişle, şu ya da bu değer tarafından determine edildiği kolayca anlaşılır. Durum böyle olunca, değerlerle ilişkisi olmayan hiçbir davranışımız yoktur. Bizi öyle ya da böyle davranmaya zorlayan mutlaka bir değer vardır. Örneğin benim doğru olma ve doğru davranma çabamı determine eden değer doğruluk, namuslu olma çabamın altındaki değer namus, iyi insan olma gayretim için içsel kaynağı da iyilikdir. Onların benim için birer değer oluşu, beni doğru, namuslu ve iyi olmaya zorlamaktadır.

Değeri; "bir kimsenin, çeşitli insanları, insanlara ait nitelikleri, onların istek ve niyetlerini ya da davranışlarını değerlendirirken başvurduğu kriter" olarak tanımlamak da mümkündür.² Örneğin Ahmet elinden geldiğince insanlara yardım ettiği için, onun "iyi insan" olduğunu söyleriz. Çünkü insanlara yardım etmek "iyi" bir şeydir. Ahmet öyle yaptığı ve onun öyle yapması bize göre "iyi" bir şey olduğu için onu "iyi"likle niteleriz. "İyi"nin kendisi bir değerdir. Ahmet'i "iyi" olarak nitelemek ise bir değer yargısıdır. Öyleyse bizim

¹ Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973, s.273; Aynı yazar, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s.102.

² Güngör, Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötügen Yay., İstanbul 1998, s.28.

herhangi bir kimsenin veya herhangi bir şeyin "iyi" ya da "kötü" olduğuna dair hükmümüz, ahlâkî anlamda bir değer yargısıdır.

"Toplumsal" niteliğinin insanın "varlık şartı" oluşu, onun bir toplum içinde yaşamasını, dolayısıyla birtakım kanun ve kurallara uymasını zorunlu kılmaktadır. İnsanlığın dinî-ahlâkî tecrübesinin bize sunduğu veriler de göstermektedir ki, bütün beşerî topluluklarda her dönemde birtakım temel değerler ve ahlâk kanunları var olmuş ve toplumsal hayattaki pratik yansımaları gözlemlenegelmiştir. Bu değerler sayesinde bir insan "ahlâkî varlık", bir toplum da "ahlâkî toplum" olma özelliği kazanır.³ Nitekim "değer" dediğimiz kavram salt insanî varlık alanına özgü bir kavramdır.

Değerlerin nesnelliği ya da öznelliği, ahlâk felsefesinin tartışılan problemlerinden biridir. Bu konuda farklı görüşler olmakla beraber⁴, kanaatimizce değerler bizâtihi neseldir. Ancak bu "nesnel" dediğimiz değerlere bizim yaklaşım biçimimiz, onları algılayış tarzımız öznel dir ki bu algılayış tarzını "değer yargısı" olarak adlandırmak da mümkündür. Değerlere yüklediğimiz yargılar toplumdan topluma, hatta kişiden kişiye farklılıklar gösterir. Bu da aldığımız eğitim, içinde yaşadığımız sosyal çevre, en genel anlamda ifade edersek sahip olduğumuz dünya görüşü ile yakından ilişkilidir. Örneğin iyilik, doğruluk, güzellik, çalışma vb. her yerde ve her toplumda bir "değer" olarak karşımıza çıkar. Ancak bunların içeriğinin doldurulması, algılanış ve pratiğe aktarılma biçimi kişiden kişiye, toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Kimine göre bir şey bizzat iyi olduğu için biz onu "iyi" olarak görürüz. Kimine göre dinin emrettiği şey "iyi", kimine göre de aklın emrettiği "iyi"dir. Kimi menfaatine olan şeyi "iyi" olarak değerlendirirken, kimi de hazzı ahlâkta "iyi"nin ölçüsü olarak görür. Kısacası "iyi" ahlâkta bir değerdir. Ancak içeriği kişiden kişiye ya da toplumdan topluma farklı doldurulabilmektedir. Daha somut bir örnekle ifade edecek olursak; "tesettür" dinî ve ahlâkî bir değerdir. Ama bireyin bu değeri kuşanma biçimi, aldığı eğitim, sahip olduğu kültür düzeyi, sosyal çevre ve dünya görüşüyle yakından ilgilidir.

Değerlerin algılanışı ve yaşanması üzerindeki etkisinden dolayıdır ki eğitim, yüzyıllardır her ülkenin öncelikli problemi olagelmıştır. Aynı eğitimi almış kişilerin hayata bakışları, kaygıları, duyarlılıkları, değer yargıları ve ahlâk anlayışları da birbirine yakın olur. Zaten bir insanın ahlâk anlayışı, bir bakıma onun düşünce dünyasının ve hayata bakış tarzının sosyal ilişkilerine ve davranışlarına yansı-

³ Aydın, Mehmet, "*Manevi Değerler, Ahlak ve Bilim*", Felsefe Dünyası, Ankara 1992, sayı: 6, s.24.

⁴ Bkz. Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Ankara 1998, s.110-113; Uysal, Enver, *Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi*, U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 2003, c.XII, sayı:1, s.54-55.

masından ibarettir. Ahlâk insanın düşünce dünyasında ve pratik hayatında apayrı bir alan oluşturmaz. Onunla iç içe ve onun uzantısıdır. Bundan dolayı ahlâk, insanın dış dünyadan olduğu gibi alıp kabul ettiği bir sistem değildir. Gerçekte biz sadece ahlâkı değil, hiçbir şeyi dış dünyadan olduğu gibi almayız. Onu kendi zihinsel süzgecimizden geçirerek algılarız. Ahlâkı bize verilen bir kalıp gibi benimsemiş olsaydık, Erol Güngör' n dediği gibi, ahlâk standart hale gelir, insanlar arasında ahlâkî şahsiyet bakımından hiçbir farklılık olmazdı. İnsan zihni veya zekası hayatın her döneminde farklı olduğuna göre, çeşitli yaş devrelerinde ahlâk anlayışının ve değer algılayışının farklı olacağını da kabul etmek gerekir.⁵ Oyleyse d şun- ce dünyamızın ve hayata bakış tarzımızın nasıl olduğu ya da oluşturulduğu, değer yargularımızın ve ahlâk anlayışımızın şekillen- mesinde etkisi bakımından son derece önemlidir.

şimdi ahlâk ve etik kavramlarına geçebiliriz:

Ahlâk Arapçada "h-l-k" kökünden türeyen "hulk" ya da "huluk" kelimelerinin çoğuludur. Bu kökün  c harfini birleştirdiğimizde "halk" da "hulk" da okumak mümkündür. "Halk" yaratılış demektir. Ama bu kavram insan için kullanıldığında, Gazalî'nin de vurguladığı gibi⁶ insanın dış görünüşünü, fizik  yapısını ifade eder. "Ahmet'in halkı" dediğimizde; boyu-posu, yüzünün biçimi, gözü, kaşı ve saçının rengi vs. ile Ahmet'in fizik  görünümünü kastediyoruz demektir. "Hulk" ise; huy, karakter, mizaç, tabiat, seciye ve alışkanlık gibi anlamlara gelir. O da insanın görünmeyen yüzünü, davranışlarının kaynağı olan karakter yapısını ve alışkanlıklarını ifade eder. Elbette insan "h-l-k" kökünün bu farklı iki a ılımlında ifadesini bulan bir varlık bütünlüğüne sahiptir. Fizik  yaratılış (*s ret*) için "halk", mane- v  yaratılış (karakter, *s ret*) için ise "hulk" kavramı kullanılmaktadır. İnsanı "insan" yapan ise ne salt dış görünüşü, ne de salt karakteridir. şüphesiz karakter ve alışkanlıklar, ancak bir beden aracılığıyla ortaya çıkar. Allah da insanı, sahip olduğu yeteneklerini, bu varlık bütünlüğü içerisinde gerçekleştirebilecek şekilde yarat- mıştır. Ama Kindî'nin dediği gibi, "bizi asıl biz yapan, ruhumuzdur. Ruhumuz bizim karakterimizdir."⁷ İnsanın fizik  yapısı bozulmaya ve sonunda toprağa dönüşmeye mahk mdur. Onu  l ms zleştirecek olan ise karakter ve ahlâk güzelliğidir. İbn Miskeveyh'in vurguladığı gibi, insanın fizik  yapısının şöyle ya da böyle olması onun elinde değildir. Allah onu dilediği görünümde yaratmıştır. Bundan dolayı,

⁵ Güngör, Erol, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1995, s.48.

⁶ Bkz. Gazalî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut Tsz., c.III, s.53; Ayrıca bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Kahire 1300, c.XI, s.374.

⁷ Kindî, * z nt den Kurtulma Yolları*, ( ev. Mustafa  ağrı), M. . İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1998, s.51.

insanın bu yönüne ilişkin bir sorumluluğu yoktur. Gözümüzün, saçımızın rengi, kaşımızın biçimi, boyumuzun uzunluğu ya da kısalığından sorguya çekilmeyeceğiz. Ama ahlâkını (huy ve alışkanlıklarını, bunlara bağlı olarak da davranışlarını) düzeltmesi insanın kendisine emanet edilmiştir. Bunu başarıp başaramadığından sorguya çekilecektir. Bir akıl ve irade varlığı olarak bunu başarması ondan beklenmektedir.

Yaratılış itibarıyla insanın sureti de, sîreti de güzeldir. Bedenî organları arasında tam bir uyum ve uygunluk olduğu gibi, ruhî yapısında da mükemmel bir âhenk mevcuttur. Öyleyse, “güzel ahlâk” yahut “kötü ahlâk” ifadeleri nereden ve nasıl ortaya çıkıyor? Bu noktada iradenin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Aristoteles’in dediği gibi, normal durumlar, doğal yapıları gereği, eksiklik ya da aşırılık yüzünden bozulur. Nitekim bir insan çok az ya da çok fazla yediği zaman sağlığı bozulur. Normal ve dengeli beslenme ise sağlık vesilesi olur.⁸ Bu bütün durumlar için böyledir. Dolayısıyla insanın beden ve ruh güzelliğinde, iradesini doğru kullanmasının önemi büyüktür. Hiç kimse doğuştan çirkin ya da özürlü olan kişileri ayıplamaz. Aksine onlara şefkat ve merhamet duygularıyla yaklaşır. Ama haz düşkünlüğü ve oburluğu yüzünden bedeni çirkinleşen, ayyaşlığı ya da başka kötü alışkanlıkları yüzünden özürlü hale gelen kimse kınanır. O halde bedenle ilgili kötülüklerden bize bağlı olanlar, başka bir deyişle bizim sebep olduklarımız kınanır. Elimizde olmayanlar ise kınanmaz. Dolayısıyla sadece bedenin kötülükleri değil, ruhun kötülükleri de insanın iradesini doğru kullanmayı başaramamasıyla ilgilidir.⁹

Arapçadaki kullanımıyla, türediği kökün verdiği bu çift yönlü anlama ilaveten kavram olarak ahlâk, İslâm ahlâkçılarının bir bakıma ittifak ettikleri tanımla; “Nefiste iyice yerleşmiş olan öyle bir melekedir ki insan davranışları bu meleke sayesinde kolaylıkla ve uzun uzun düşünmeden ortaya çıkar.”¹⁰

Meleke sözlükte; “bir işi uzun süre tekrarlayarak elde edilen alışkanlık ve ustalık, yatkınlık”¹¹ anlamına geldiğine göre, ahlâk da yapa yapa insanda alışkanlık haline gelmiş olan huylar ve davranışlar bütünüdür. Alışkanlık haline geldiği için, yaparken uzun uzun düşünme ihtiyacı hissedilmez. Örneğin cömertlik ya da iyilik

⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1104a 13-15.

⁹ Bkz. Aynı eser, 1114a 20-30.

¹⁰ Gazalî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, c.III, s.53; Cürcânî, Seyyid Şerif, *Ta'rifât*, İstanbul 1300, s.68; Kınalızade Ali Efendi, *Ahlâk* (Yayına Haz. Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser, s.91; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, İstanbul 1947, c.I, s.35.

¹¹ Bkz. Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s.754; TDK Türkçe Sözlük, Ankara 1979, s.561.

kendisinde yerleşik huy haline gelmiş olan kişi, cömert davranırken ya da iyilik yaparken uzun uzun düşünmez.

Ahlâk kelimesinin kökeninin kişilik özelliklerine, özellikle yaratılışa ve karaktere daha fazla vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Etimolojisinde yer alan karakter, alışkanlık, huy ve mizaç anlamları ahlâkı daha çok bireyle ilişkilendirmekte, onu öncelikle bireyde tesis etmeyi amaçlamaktadır. Kök anlamı bireyin karakter olgunluğunu, onun iç dünyasındaki uyumu ve yetkinliği öne çıkarırken, bireyin ahlâklılığını ancak bir toplum içerisinde, başkalarıyla ilişkilerinde gerçekleştirecek olması, ahlâka toplumsal bir boyut kazandırmaktadır. Şüphesiz toplumsal bağlarından kopuk bir ahlâk düşünülemez. Nitekim genel bir yaklaşımla ahlâk, "toplum içinde bireylerin kendilerini uymak zorunda hissettikleri kurallar bütünü" olarak tanımlanabilir. Toplumsal bir varlık olarak insan, ahlâkî hayatı toplum içinde bizzat yaşar ve onu kendi eylemleriyle gerçekleştirir. Ancak o, bununla kalmayıp taşıyıcısı olduğu ve hayata geçirdiği değerlerin anlamı üzerine düşünmeye başladığı zaman, etik kavramının sınırları içinde bir iş yapmış olur. Etik karakter ve alışkanlık anlamına gelen "ethos"tan türetilmiştir. Nitekim Aristoteles etiği "karakter ilmi" olarak nitelemektedir.¹² Öyleyse etik, bu anlamda ahlâk üzerine bir bilinç durumudur. Bunun için etik sözcüğü daha çok ahlâk üzerine düşünme veya ahlâk felsefesi bağlamında kullanılmaktadır.¹³ "Etik" sözcüğü Türkçe'de bazen "ahlâk" ile eş anlamlı olarak da kullanılmakla beraber, o, felsefenin, ahlâkı sistematik bir biçimde inceleyen bir dalıdır. Ahlâka ilişkin çeşitli sorular sorar, bunlara cevap arar ve ahlâk sorunlarını sistematik bir tarzda inceler.

Ethos örf, adet, görenek, tabiat, mizac, karakter, huy ve alışkanlık gibi anlamlara gelirken, ethikos ise tabiatan, huydan, adetten, alışkanlıktan kaynaklanan şey, ahlâkî karakter ifadesi¹⁴ anlamlarını içerir. Alışkanlık anlamını öne çıkardığımızda, etiğin "insanda yapa yapa alışkanlık haline gelmiş olan davranışlara ve bu davranışları yöneten değerlere ilişkin bilinç durumu" olduğu söylenebilir. O halde "etik kimlik", ahlâkî hayata ve değerlere ilişkin bu bilinç durumunun içselleştirilmesi; "etik kimliğin korunması" ise (etiğin "karakter" anlamından hareketle) "bizi biz yapan karakter-

¹² Aristoteles, age., 1103b 27.

¹³ Poyraz, Hakan, *Ahlâkın Dikotomisi İç Ahlâk/Dış Ahlâk (Küreselleşme Ahlâk ve Değerler* içinde, editör: Yurdağül Mehmedoğlu, Ali Ulvi Mehmedoğlu), Litera Yayıncılık, İstanbul 2006, s.170; Cevizci, Ahmet, *Etiğe Giriş*, Paradigma Yay., İstanbul 2002, s.19.

¹⁴ Peters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Sözlüğü* (Çev.Hakkı Hünler), Paradigma Yay., İstanbul 2004, s.120.

rimizin, bu karakter yapımızın, kendimize özgü kimliğimizin korunması" olarak ifade edilebilir.

Ahlâk kavramının sözünü ettiğimiz farklı iki boyutu birbirine karşıt gibi görünse de, bu karşıtlık bir tamamlanma ilişkisinde ortadan kalkar. Biz yaratılış amacımızı ve kendimizi ahlâkla gerçekleştirebiliriz. Bunu gerçekleştirmenin zemini ise toplumdur. Karakterimizin şekillenmesinde yakın çevremizin ve içinde yaşadığımız toplumun etkisi büyüktür. Bu etki ile kazandığımız karakter öğelerini içselleştirerek kişiliğimizi oluştururuz. Etik kimliğimiz bizim toplumsal varoluşumuzdur.¹⁵

Nasıl bireylerin kendine özgü kimlikleri varsa, toplumların da kendilerine özgü kimlikleri vardır. Bunlar karşılıklı etkileşim içindedir. Türk ulusunun etik kimliğinde; dinî, millî, tarihî, kültürel, geleneksel ve toplumsal bütün değerlerin etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Aslında bu sadece Türk ulusu için değil, bütün uluslar için böyledir. Bir ulusu "o ulus" yapan, bir değerler manzumesi ve bu manzumenin toplumsal hayattaki yansımalarıdır.

Değer Yargılarımızda Kaymalar

Türk toplumunun tarih boyunca sahip olduğu etik kimlik nasıl tasvir edilebilir? Burada uzun bir tasvir yapacak değiliz. Kısaca belirtmek gerekirse, genlerimizle taşıdığımız özelliklerimize ilaveten, yukarıda belirttiğimiz, başta dinî unsurlar olmak üzere, tarihî, millî, kültürel ve geleneksel bütün manevî değerler bu kimlikte içkindir. Bu kimliğin farklı dönemlerde, farklı ilişkilerde "tarihin şeref levhaları" kabilinden yansımalarını hep okumuş ya da dinlemişizdir; Türk insanı iyiliksever, yardımsever, konuksever, ikramsever, hoşgörülü, diğergâm, doğru, dürüst, namuslu, hak ve adaletten yana, mert, cesur, cömert, kanaatkâr, vatan ve bayrak sevdalısı, birlik, dirlik ve özgürlükten yana, büyüklerine karşı saygılı, küçüklerine karşı şefkatli ve merhametlidir... Yerli ve yabancı kaynaklar bu konuda bize yeterli bilgi vermektedir.¹⁶ Bu kaynaklarda Müslüman Türk'ün etik kimliği birtakım gözlemlere de dayanarak uzun uzun anlatılmakta, yabancı gezginlerin ya da büyükelçilerin hayranlık içeren, takdir ve övgü dolu ifadeleri yer almaktadır. Hatta bazıları, yukarıda ifade ettiğimiz ahlâkî değerlerin Türk ulusu

¹⁵ Poyraz, H., agm., s.171.

¹⁶ Örneğin bkz. Danişmend, İsmail Hâmi, *Garb Menbalarına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlâkı*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1982; Kandemir, M. Yaşar, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, Nesil Yay., İstanbul 1993, s.227-342; Öztuna, Yılmaz, *Türk Tarihinden Yapraklar*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1969; Cevad, Ahmed, *Yabancılara Göre Eski Türkler*, İstanbul 1969; Farrere, Claud, *Türklerin Manevi Gücü* (Çev. Orhan Bahaeddin), Tercüman 1001 Temel Eser.

tarafından o kadar benimsenip içselleştirildiğini söylemektedir ki, Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde dilenci ve yoksulların sık sık önünüzü kestiği dönemde, 17 ve 18. yüzyıl İstanbul'unu tasvir ederken yoksullara yardımın, iyilikseverliğin, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın toplumda yaygınlaşmasının doğal sonucu olarak Osmanlı'yı "dilencisiz ülke" şeklinde nitelemektedir.¹⁷

Ancak, gerileme dönemiyle beraber Osmanlı'nın ahlaki yapısında da bazı değişiklikler gözlenmeye başlanmış, Tanzimatla başlayan Avrupa hayranlığı onu yavaş yavaş bir komplekse doğru sürüklemiş, o zamana kadar sahip olduğu değerlerde birtakım kaymalar başlamış, bu durum, kaçınılmaz olarak onun etik kimliğine de yansımıştır. Kültür ile kimlik arasındaki ilişki özel bir araştırma konusudur. Tanzimat Türk toplumu için kültürel açıdan önemli bir değişimi de içerdiğinden, bunun kimliği etkilememesi mümkün değildi. İsmail Hâmi Dânişmend eski Türk seciye ve ahlâkını konu edindiği özel çalışmasında son başlık olarak "Eski Türklerle Yeni Türkler Arasındaki Farklar"a yer verir. Bu farkların özellikle 19. asrın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başladığını ve birçok Batılı düşünürün de dikkatini çektiğini söyler. Danişmend üç Batılı düşünürün bu konudaki değerlendirmelerini aktardıktan sonra şu tespitlerde bulunur:

a) Tanzimatın yetiştirdiği gençlik önemli bir kimlik bunalımı yaşamaktadır. Değer yargıları büyük ölçüde değişmiştir.

b) Cihan hakimiyeti mefkuresine sahip eski Türk nesli, yerini âtil bir topluluğa bırakmaktadır.

c) Bu atalet yeni nesli bozup değiştirdiği için, eski Türkün ihtişamlı görüntüsü artık masalarda kalmıştır.

d) Yeni Türk nesli büyük bir hayranlıkla Batıyı taklit etmektedir. Üstelik bu taklit ilim ve fikirde değil, kılık-kıyafet ve kötü âdetleri almaya yöneliktir.

e) Bundan dolayı yeni nesil millî adetler, örf ve gelenekler, manevî değerler karşısında duyarsızdır.

f) O dönemde hükümet inkılapçı, milletin çoğunluğu muhafazakâr olduğu için "ıslahat" adı altında yapılan ve daha çok şekle yönelik değişiklikler yüzeysel kalmış, fakat çöküş dönemi ahlâkî kötülükleri yaygınlaşarak devam etmiştir.¹⁸

Bu tespitler, ulusunun ahlâkî yapısındaki bozulma ve çözülmeleri kaygıyla izleyen bir bilim adamının, üzümlere yaptığı tespitlerdir. Bunlardan da anlaşılmalıdır ki Tanzimat fermanı ve

¹⁷ Bkz. Danişmend, İ.H., age., s.215 vd.

¹⁸ Aynı eser, s.221-222.

Batılılaşma süreci ile Türk toplumunun değer anlayışı epeyce değişikliğe uğramış, bu değişiklik onun kimliğine de yansımıştır. Tanzimatın yetiştirdiği aydın tipi de özüne yabancı, halkın değerleriyle pek barışık olmayan bir aydın tipidir. Nitekim bu dönem sonrasında ortaya çıkan Osmanlıcılık ve özellikle İslâmcılık akımları da, bu değer kaymalarını, dolayısıyla kimlik değişimini önlemeye, değerlere yeniden kendi içeriğini, topluma da kendi öz kimliğini kazandırmaya yönelik akımlardır. Toplum pratik hayatta bir kimlik mücadelesi verirken, bunun temelinde kültürel ve entellektüel düzeyde de önemli çatışmalar yaşanmıştır.

Çağımızda gerek zihinsel ve kültürel planda, gerekse sosyal hayatta bu değişim Avrupalılaşma lehine daha da artmış, ahlâkî alandaki sonuçları birçok konuda gözle görülür netlikte ortaya çıkmıştır. Bunda küreselleşmenin ve sekülerleşmenin de hatırı sayılır bir katkısı olmuştur.

Gazâlî, İhyâ'da dünya ve ahiret dengesini anlatırken Hz. Ali'ye atfettiği iki benzetme nakleder: Terazinin iki kefesi ve doğu ile batı. Terazinin bir kefesi ağır bastıkça diğeri yukarı kalkar. Doğu ya da batı; yönlerden birine yaklaştıkça diğereinden uzaklaşırsınız.¹⁹ Sosyal ve ahlâkî alandaki değişimi ifade etmek için de aynı benzetmeyi kullanmak mümkündür: İnsan doğudan uzaklaştıkça batıya, batıdan uzaklaştıkça da doğuya yaklaşır. Bunun, coğrafi anlamda böyle olduğu herkesçe malumdur. Sosyal ve ahlâkî anlamda ise, coğrafi anlamdaki kesinlikte olmasa da, durum yine böyledir. Çünkü Doğu ile Batının değerleri farklıdır. Hele kendi değerlerinizi bir kenara bırakarak Batı'ya yaklaştığınız takdirde kimlik kayması da kaçınılmaz olur.

Küreselleşme ile dünyanın küçüldüğünü, özellikle internet sayesinde bilgiye ulaşmanın kolaylaştığını biliyoruz. Yazılı ve görüntülü medya aracılığıyla, reklâmlar sayesinde toplum adeta tüketim toplumu haline getirilmiş, alamamak ya da tüketmemek sosyal ve ahlâkî birtakım sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Son birkaç asırdır bilim ve teknoloji alanındaki göz kamaştırıcı gelişmeler, insanlığın yararına olmaktan çok, neredeyse şiddete, savaş ve ölümlere hizmet eder hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak çağdaş medeniyetin meyveleri barış, sosyal adalet, refah, huzur, mutluluk ve eşitlik gibi insanî değerler olacağına, açlık, yoksulluk, sömürü, şiddet, nefret ve sosyo-ekonomik dengesizlikler gibi olumsuz sonuçlar olmuştur. Dünyanın bir yanında nükleer araştırmalar yapıp savaş teknolojileri geliştirilirken, öbür yanında insanlar açlıktan ölmektedir. Belli bir yaşam standardına ulaşmış gençlik, bir

¹⁹ Gazâlî, *İhyâ Ulûmi'd-Din*, Mısır 1939, c.I, s.17; *Mizânü'l-Amel* (Nşr. S. Selim el-Bevvâb), Beyrut 1986, s.107.

yandan her türlü beslenme, eğitim ve sağlık imkânlarına sahip olurken, diğer yandan uyuşturucu, alkol, şiddet, hatta AIDS kurbanı olabilmektedir. Küreselleşmenin ahlâkî değerler üzerindeki etkisi üzerine hem Doğuda, hem de Batıda özel alan araştırmaları yapılmıştır.²⁰ Bu araştırmaların sonuçları ahlâkî açıdan insanlığın geleceği adına pek iç açıcı görünmemektedir.

Günümüzde bilgiye ulaşım kolaylaşmış, ancak ulaşılan bilginin doğru kullanılıp kullanılmadığının kontrolü zorlaşmıştır. Çekirdek ailede, çalışan annenin çocuğu yeterli sevgi ve ilgiyi görememekte, biraz büyüdüğünde ise evde anne-baba yokluğunda genelde kontrolsüz bir televizyon ya da internet kullanıcısı olmaktadır.

Gençler arasında sigara ve uyuşturucu kullanımının erken yaşlarda başlaması, kap-kaç olaylarının yaygınlaşması, geleneksel aile yapısındaki bozulma, toplumda kutsal evlilik kurumu yerine beraber yaşama anlayışının günden güne normal karşılanması, şiddet ve cinayetlerin orta öğretime kadar inmesi, intihar olaylarındaki artış, özellikle gençlerde yabancılaşma duygusunun yaygınlaşması, komşuluk ve akraba ilişkilerinin zayıflaması, çocuk yuvalarında ve huzur evlerinde bakıma muhtaç kişi sayılarındaki artış vb. sorunlar toplumdaki ahlâkî dejenerasyonun ve değer kaymalarının toplumsal yansımalarıdır.

Aşırı açık giyinmenin bazı çevrelerce "cesaret" meselesi olarak görüldüğü, dinen günah, ahlâken kötü olarak kabul edilen ilişkilerin "özgür ilişkiler" olarak değerlendirildiği, dolayısıyla bunlara karşı çıkmanın "özgürlüğe karşı çıkma" gibi algılandığı, helâl ve harama dikkat etmeden "köşe dönme"nin maharet sayıldığı... bir toplumda değer kaymaları had safhada demektir ve böyle bir toplumda değer yargılarının sorgulanmasına şiddetle ihtiyaç vardır.

Hava kirliliği nefes alıp vermeyi nasıl güçleştiriyor, kirlilik biyolojik hayat için nasıl bir tehdit oluşturuyorsa, ahlâkî hayattaki kirlilik de değerler dünyasını aynen öyle tehdit etmektedir. Dışımızdaki atmosferin iç bünyemizde yaptığı olumsuz etki misali, ahlâkî hayattaki kirlilik de bu hayat içinde yaşayanların iç dünyasını öyle etkilemektedir.²¹ İşin üzücü yanı, bu atmosferi kirletenlerin de bizim aramızdan, bizim içimizden birileri olmasıdır.

Bu atmosferin temizlenmesi ise, topyekün çevre bilinci gibi, topyekün bir ahlâk bilincine sahip olmakla ancak mümkün olabilir. Değerlere yeniden kendi aslı içeriklerini kazandırma konusunda kime ne görev düşüyorsa, herkes bu görev ve sorumluluk bilincine ulaşmakla ancak sorun çözülebilir. Bu da büyük ölçüde eğitim ile

²⁰ Örneğin Bkz. Köylü, Mustafa, *Küreselleşme ve Ahlâkî Değerler* (Küreselleşme Ahlâk ve Değerler içinde), s.51-107.

²¹ Poyraz, H., agm., s.173.

gerçekleştirilebilir. Aile ve okul işbirliği, sosyal çevre ve desteği ile çocuklarımıza manevî değerlerimiz yeniden kazandırılabilir. Medyaya da bu süreçte büyük bir sorumluluk düşmektedir.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim'de "bir toplum kendi özünü değiştirmedeği sürece, Allah da o toplumu değiştirmez" (er-Ra'd 13/11) buyrulur. Ulus olarak belli bir dönemden sonra kendi özümüze ve öz değerlerimize ilişkin tereddütler yaşadık, yeni nesiller öz değerlerini içselleştirmede sıkıntılar yaşamaktadır. Ahlâkî atmosfer kirliliğinin ve değer kaymalarının altında yatan temel neden budur. Ulus olarak "kendimiz gibi" olmakta zaman zaman sıkıntılar çekiyoruz. Bunda kendimize yabancılaşmanın ve yabancı kültürlerin üzerimizdeki etkisinin payı büyüktür. Dindar insanın bile, bu kimliği ile ilgili karşılaştığı kendinden kaynaklanmayan problemlere ilaveten, zaman zaman kendi değerlerini içselleştirme sorunu yaşadığı bilinmektedir. Öyleyse bu konuda yukarıda ifade ettiğimiz gibi, gerçekten topyekün bir bilinç gerekmektedir. Kendi ahlâk değerlerimize yeniden bilinçli olarak dönme ve değerlerimize kendi içeriklerini yeniden kazandırma bunun ilk adımını oluşturmaktadır. Ayeti farklı okuduğumuzda şu anlamı vermek de mümkündür: "Bir toplum kendi özüne dönmeye samimi olarak karar verdiği takdirde, Allah o topluma yardım eder."

Elmalılı Hamdi Yazır'ın, *Metâlib ve Mezâhib'e* yazdığı uzun önsözde "Allah şüphesiz her yüzyıl başında bu ümmete dinini yenileyecek adam ya da adamlar gönderir"²² hadisini yorumlarken çıkardığı hükümlerden biri; bu hadisin dinin yenilenmesi gereğine işaret etmesi ve bunu "her asır" şeklinde belli bir süre ile sınırlandırması, diğeri ise; hadiste geçen "*hâzihî'l-ümm*e (bu ümmet)" ifadesinin, yenilik gerçekleştirilirken Müslümanların kendi öz kimliğini korumaya özen göstermesi gerektiğine, yeniliklerin bir "değişim" değil, kendilerine özgü kimliği koruyup güçlendirecek ve devam ettirecek nitelikte olması gerektiğine ilişkin kesin bir emir" ifade etmesidir.²³ Yani Elmalılı'nın vurguladığı, yenilenme sürecinde bu ümmeti "bu ümmet" yapan kendi kimliğinin ve öz değerlerinin korunmasına özen gösterilmesidir. Hadisteki "bu ümmet" ifadesinin altında yatan anlamı o, isabetli bir şekilde öyle okumaktadır. Aksi halde bu bir yenilenme değil, değişim ve bozulma olacaktır. Etik kimliğin korunması bağlamında bu oldukça önemlidir. Bu, Türk toplumunun Avrupa Birliğine girme sürecinde de göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur.

²² Ebû Dâvûd, *Sünen*, Melâhım, 1.

²³ Bkz. Janet, Paul – Seailles, Gabriel, *Metâlib ve Mezâhib* (Çev. Elmalılı Hamdi Yazır), Eser Neşriyat, İstanbul 1978, s.XLIX.

Bibliyografya

- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (Çev. Saffet Babür), Ayraç Yay., Ankara 1998.
- Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Ankara 1998.
- Aydın, Mehmet, "*Manevi Değerler, Ahlak ve Bilim*", Felsefe Dünyası, Ankara 1992.
- Cevad, Ahmed, *Yabancılara Göre Eski Türkler*, İstanbul 1969.
- Cevizci, Ahmet, *Etiğe Giriş*, Paradigma Yay., İstanbul 2002.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *Ta'rifât*, İstanbul 1300.
- Danişmend, İsmail Hâmi, *Garb Menbalarına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlâkı*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1982.
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Ebû Dâvûd, *Sünen* (Nşr. Muhammed Ali es-Seyyid), Ysz. 1969.
- Farrere, Claud, *Türklerin Manevi Gücü* (Çev. Orhan Bahaeddin), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul Tsz.
- Gazalî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut Tsz.
-, *Mizânü'l-Amel* (Nşr. S. Selim el-Bevvâb), Beyrut 1986.
- Güngör, Erol, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1995.
-, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Yay., İstanbul 1998.
- İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Kahire 1300.
- Janet, Paul – Seailles, Gabriel, *Metâlib ve Mezâhib* (Çev. Elmalılı Hamdi Yazır), Eser Neşriyat, İstanbul 1978.
- Kandemir, M. Yaşar, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, Nesil Yay., İstanbul 1993.
- Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, İstanbul 1947.
- Kınalızade Ali Efendi, *Ahlâk* (Yayına Haz. Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul Tsz.
- Kindî, *Üzüntüden Kurtulma Yolları*, (Çev. Mustafa Çağrıncı), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1998.
- Köylü, Mustafa, *Küreselleşme ve Ahlâkî Değerler* (*Küreselleşme Ahlâk ve Değerler* içinde, editör: Yurdagül Mehmedoğlu, Ali Ulvi Mehmedoğlu), Litera Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973.

-, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.
- Öztuna, Yılmaz, *Türk Tarihinden Yapraklar*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1969.
- Peters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Sözlüğü* (Çev.Hakkı Hünler), Paradigma Yay., İstanbul 2004.
- Poyraz, Hakan, *Ahlâkın Dikotomisi İç Ahlâk/Dış Ahlâk (Küreselleşme Ahlâk ve Değerler içinde*, editör: Yurdagül Mehmedoğlu, Ali Ulvi Mehmedoğlu), Litera Yayıncılık, İstanbul 2006.
- TDK Türkçe Sözlük, Ankara 1979.
- Uysal, Enver, *Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi*, U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 2003.